

3. Економіка та управління національним господарством.

Тетяна Григорівна Самойленко,

аспірант кафедри економіки

Сумський національний аграрний університет

**ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА СЕЛІ ЯК ДІЄВИЙ
ІНСТРУМЕНТ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ**

Анотація: Процес самоорганізації населення в Україні визначається як новий напрямок розвитку територіальних громад, яке здійснюється із залученням новітніх технологій, методик і зарубіжного досвіду, сприяючи поліпшенню рівня соціально-економічного розвитку регіону та надання населенню базових соціальних послуг.

Ключові слова: самоорганізація населення, соціально-економічний розвиток, територіальні громади, взаємодія населення, сільські території.

Постановка проблеми. Основними відмінностями самоуправління на сільських територіях є їх віддаленість як у географічному, так і в соціально-економічному плані від великих міст, потужних економічних центрів країни. Селяни залишаються малозахищеною категорією громадян у сучасному суспільстві, вони не можуть впливати на серйозні рішення, що приймаються на рівні держави, їм важко відстоювати свої політичні, економічні й соціальні позиції на місцях. Села втрачають кваліфікованих спеціалістів у різних галузях: сільське господарство, освіта, медицина тощо. Погіршується демографічна ситуація, переважна більшість тих, хто залишається на селі, є або похилого віку, або особи, які випали із соціально-економічних зв'язків; зменшується загальна чисельність мешканців сіл. Цивілізація, яка ототожнюється у селян з містом, стає ще більш далекою для них. Отже, набуває актуальності факт організації потужної системи самоуправління на селі як з боку представників державної влади, так і самих територіальних громад. Сільський розвиток на базі громад в умовах реформи самоврядування в Україні викликає інтерес як ніколи, оскільки саме зараз формується спільне бачення європейського

майбутнього не лише сільських територій, а й України в цілому. В ході реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямі зближення з європейською практикою виникає низка проблем та суперечностей, що не відповідають принципам сільського розвитку та підвищенню добробуту громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку сільських територій та відродження українського села присвятили свої дослідження такі вчені, як В. Г. Андрійчук, Ю. Е. Губені, О.М. Бородіна, В. П. Завгородній, В. К. Збарський, О. І. Павлов, І. В. Прокопа, П. Т. Саблук, М. П. Сахацький, В. В. Юрчишин та інші [1-3]. Однак, вченими недостатньо опрацьовані питання впливу створення органів самоорганізації населення на соціально-економічний розвиток сільських територій.

Мета статті. Проаналізувати особливості формування та функціонування органів самоорганізації населення в Україні та їх вплив на розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сільських територій – складний і багатогранний процес, який є органічною частиною сільського розвитку. Однак існує чимало питань розвитку сільських територій, які вимагають глибшого дослідження та обґрунтування. Одне з них – роль і значення місцевих (локальних) ініціатив у сільському розвитку. Насамперед, це питання людського чинника. В європейських країнах домінує ліберальний підхід щодо розвитку сільських територій, який передбачає дотримання таких засад: а) менше присутності держави в економіці; б) підтримка не бізнесу, а сільських жителів; в) право сільських жителів на рівні можливості; г) багатофункціональність сільських територій; д) зміна села та його функцій.

Органи самоорганізації населення вважаються одним із способів реалізації локальної демократії та практичним втіленням положень статті 5 Основного Закону України, яка передбачає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Органи самоорганізації є

складовою системи місцевого самоврядування, як це передбачено у статті 5 Закону України "Про місцеве самоврядування". Органи самоорганізації населення є однією із форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення [4].

Ці органи представляють собою форму безпосереднього самоврядування, яке реалізується шляхом самостійного вирішення проблем місцевого значення. В разі необхідності ОСН беруть участь в обговоренні діяльності представницьких органів влади. Роль органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування поступово збільшується. Вони виконують різні функції, які спрямовані на забезпечення життєдіяльності населення на певній території [5].

Громада створює і реєструє власну організацію (орган самоорганізації) для успішного представлення інтересів членів громади, виконання поставлених завдань, здійснення функцій передбачених статутом і законодавством, а також для забезпечення сталості отриманих результатів. Органи самоорганізації населення (ОСН) – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених Законом України “Про органи самоорганізації населення”.

Коли ініціативна група у громаді має бажання працювати офіційно, вона повинна формалізувати свій статус і зареєструвати юридичну особу. Ініціатива створення ОСН повинна походити знизу, від самих громадян. В такому випадку організація має шанс бути успішною та показувати позитивні результати своєї роботи [6].

Основними тенденціями останніх років в селі є:

- виїзд молоді (16-25 років) з села, старі батьки залишаються одні. Багато людей працездатного віку виїжджають за кордон. У селі багато сімей пенсіонерів, в тому числі поодинокі старенькі жінки.

- люди важко працюють у сільському господарстві і зовсім мало часу відводять на відпочинок. Саме тому багато жителів хворіють на серцево-судинні захворювання

- також гострою проблемою є відсутність полігонів для сміття та їх переробки. Через відсутність каналізації останні 15 років збільшилося забруднення ґрунтів, потічків, річки.

На сьогодні стан українського села значно погіршився у порівнянні з минулим. З одного боку, розпався СРСР і відбувся розділ майна, з іншого - мешканці села тільки зараз почали усвідомлювати, наскільки важливо зберегти те, що вони мають, об'єднатися задля досягнення поставленої мети. На нашу думку, першочергова мета—це обладнання дитячого садка, щоб і надалі існувала школа. Адже, якщо не буде дітей - не буде й школи, і тоді молодь поїде з села і тоді, окрім людей похилого віку, нікого в селі не залишиться. А українське село має жити, а не доживати. В нього є великий аграрний потенціал, тому держава повинна допомогти сільським мешканцям відновити село.

Слід зазначити, що основою життєдіяльності територіальної громади завжди буде економічний розвиток, який повинен бути регульованим та направленим на підвищення якісного рівня життя громади, а також росту її добробуту.

Стабільного економічного розвитку неможливо досягти без впровадження принципів місцевого самоврядування та розробки Стратегічних програм місцевого розвитку.

Процес стратегічного планування активно залучає територіальну громаду до вирішення власних проблем і, одночасно, визначає пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку, а також можливі шляхи виходу з кризової ситуації щодо зайнятості жителів відповідного села, селища. Необхідно зазначити, що процес стратегічного планування має бути постійним процесом, і це обумовлюється багатьма об'єктивними та суб'єктивними причинами, які впливають з розвитку територіальної громади. Тому є необхідність проводити

постійний перегляд Стратегій розвитку та моніторинг виконання Стратегічного плану і постійно його узгоджувати із ситуацією, яка виникає в певному селі, селищі.

Ефективність місцевого самоврядування та економічного, соціального розвитку територіальної громади залежить від ступеню залучення самих членів територіальної громади до вирішення питань покращення власного життя, від їх інтелекту та підприємливості.

Тому стратегічне планування – це систематичний (неперервний) процес за допомогою якого територіальні громади розробляють прогнози та плани на майбутнє, визначають етапи та способи його досягнення, виходячи з місцевих ресурсів і потреб.

Одним із проектів до Плану реалізації Стратегії може бути активізація сільських громад та покращання благоустрою сіл шляхом самоорганізації мешканців. Метою проекту, перш за все, є вирішення проблеми відтоку економічно активного населення з сільських громад через багато складнощів, пов'язаних із дефіцитом можливостей, щодо зайнятості, освіти, відпочинку на сільських територіях. Якщо активно залучати громадян, то можна покращити якість життя у селі без великих інвестицій. Адже, переважно дії відсутні, тому що немає активного і відданого лідера, місцеві жителі стають байдужими й перестають дбати про своє соціальне та житлове середовище. Люди, які мешкають у сільських громадах, часто просто чекають, поки державні установи чи адміністрація не ініціюють та впровадять певні заходи для покращання якості життя, хоча існує місцевий потенціал для того, щоб прискорити події.

Формування робочих груп, які б безпосередньо розробляли стратегії та плани дій по кожному пріоритетному напрямку є найбільш дієвим механізмом при створенні Стратегічного плану розвитку громади. Й доцільно, щоб до складу таких робочих груп входили депутати виконкому територіальної громади, муніципальна громадськість, підприємці. Оскільки це дозволить обговорити проблему з різних поглядів.

Створення підприємств на базі громади – один із шляхів підвищення економічної ефективності розвитку сільської території.

Підприємства на базі громади мають декілька характерних рис: власниками підприємства є місцеві мешканці або місцевий орган влади, підприємство наймає на роботу місцевих працівників, дбайливо ставиться до місцевих ресурсів та довкілля, частину прибутків підприємство витрачає на розвиток місцевої громади. Форма господарювання таких підприємств може бути різною: обслуговуючий чи споживчий кооператив, комунальне підприємство, та ін.

Для створення такого підприємства ініціативна група повинна розробити бізнес-план, який узгоджується та доопрацьовується до тих пір, поки не будуть мінімізовані можливі ризики та фінансові втрати. Створення таких підприємств можливе у громадах, які вже мають багатий досвід спільної реалізації проектів та спільного вирішення проблем. Однією з основних запорук успіху таких проектів є атмосфера довіри, взаєморозуміння та наявність спільного бачення у членів команди. Такі підприємства дозволяють створити нові робочі місця для місцевих безробітних мешканців, збільшити надходження до місцевих бюджетів, власними силами вирішувати важливі для громади проблеми. Зовні, таке підприємство може нічим не відрізнятися від інших бізнес структур. Основними відмінностями є: структура управління, філософія діяльності та спосіб використання прибутків.

У багатьох випадках для самоорганізації населення «зручною» буде така форма, як кооператив. Кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування, сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства.

Важливим напрямком розвитку сільських територій є створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проте на сьогодні за

обсягами та якістю надання послуг вони не задовольняють зростаючих потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Адже понад 60 відсотків трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання – картоплі- 99%, овочів- 88%, фруктів -87%, молока- 82% та м'яса - 60% виробляється в особистих селянських і фермерських господарства та фізичними особами – сільськогосподарськими товаровиробниками, які не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції, особливо у віддалених від приміської зони селах, згодовується худобі або псується.

В сільському господарстві зарубіжних країн розвиваються різні форми кооперативів, які безпосередньо створюються фермерськими господарствами для досягнення більш високих результатів господарювання та захисту в конкурентній боротьбі з монопольними структурами у сфері переробки продукції та її збуту на внутрішньому й зовнішньому продовольчих ринках. Тому не випадково найбільшого розповсюдження набули кооперативи саме з організації збуту сільськогосподарської продукції та її промислової переробки.

У Франції великі кооперативи зі збуту зерна створюють потужні виробництва з його переробки і виготовлення широкого асортименту борошняних виробів, забезпечуючи завдяки цьому додаткові прибутки фермерським господарствам – членам таких кооперативів.

Новим напрямом у розвитку сільськогосподарських кооперативів у зарубіжних країнах є створення асоціацій кооперативів, завдяки чому досягається вищий рівень їх конкурентоспроможності на продовольчому ринку, більш надійний захист від впливу монополізованих структур в агробізнесі.

Європейські країни через кооперативні формування в аграрному секторі реалізують понад 60% усієї виробленої фермерами продукції, а скандинавським належить навіть більше 80%. Кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90% сільськогосподарської продукції, виробленої своїми членами.

Зарубіжний досвід та аналіз дають підстави стверджувати, що достатній рівень розвитку кооперативних формувань забезпечує продовольчу безпеку

країни, підвищує конкурентоспроможність агропромислового виробництва та соціальний захист сільського населення.

В Україні кооперативний підхід усе ще не має популярності серед фермерів та власників малих форм господарювання в сільському господарстві. Спільна діяльність із закупівлі та збуту є рідкісним явищем через відсутність довіри та конфлікт інтересів між фермерами, нестача професійного менеджменту в діяльності груп та система оподаткування, яка не відрізняє кооперативи від інших форм господарювання.

Отже, розвиток обслуговуючої кооперації в Україні залежить від ініціативних і міцних лідерів, вмотивованості окремих членів, консенсусу між зацікавленими сторонами, цілеспрямованої державної політики у питаннях виваженої законодавчої, податкової політики та фінансової підтримки.

Досвід розвинених країн свідчить, що сільськогосподарські кооперативи можуть стати унікальним інститутом соціально-економічного відродження сільських територій, зважаючи на їх потенційну спроможність сприяти досягненню комплексу цілей сільського розвитку.

В будь якому разі сільська кооперація – важлива складова економічного добробуту українського села, та як мінімум ще одна модель ведення агробізнесу.

Сьогодні кожній області, залежно від основної спрямованості діяльності селян, необхідно відпрацювати свої моделі формування кооперативів. А на базі незадіяного майна сільських споживчих товариств та їх спілок створити збутові кооперативи, відновити на кооперативних засадах плодоби, овочесховища. Є незадіяні об'єкти державної і комунальної власності, які можуть бути передані сільськогосподарським кооперативам.

Висновки з проведеного дослідження. Основою місцевого самоврядування в Україні є самоорганізація територіальних громад. Нормативну базу для самоорганізації складають Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Закон України «Про органи самоорганізації населення». Самоорганізація — це той самий суспільний феномен, що передає

бажання мешканців, які думають про майбутнє, керувати розвитком території, брати на себе відповідальність.

Функціонування й подальший розвиток органів самоорганізації населення в Україні надасть можливість, по-перше, створити нові й модернізувати діючі механізми реалізації місцевої демократії, по-друге, залучати територіальні громади до безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення і таким чином наблизити процес прийняття рішень про надання відповідних громадських послуг до їх споживачів, по-третє, у найближчій перспективі значно розвантажити виконавчі органи місцевого самоврядування від вирішення тих питань місцевого значення, котрі можуть бути успішно вирішені самим населенням, шляхом передачі відання з таких питань разом з відповідними фінансовими та матеріальними ресурсами до повноважень органів самоорганізації населення.

Створення форм самоорганізації населення є внутрішнім «двигуном» для розвитку та активізації територіальних громад, участі громадян у вирішенні питань території, на якій вони проживають. Потенціал впливу форм самоорганізації населення є достатнім для того, щоб активізувати окремих громадян, групи населення, органи влади, бізнес-сектор для повноцінного соціально-економічного розвитку регіонів України.

На селі мають розвиватися справжні кооперативні структури, тобто структури, що відповідають загальноприйнятим кооперативним принципам. Селяни повинні навчитися об'єднуватися і самим вигідно продавати свою продукцію та облаштовувати спільно свої села.

Але без партнерства з державою це неможливо. Нашій владі необхідно оволодіти поширеними у світовій практиці механізмами підтримки сільськогосподарських кооперативів і це має стати складовою аграрної політики.

Література:

1. Бородіна О. М. Теоретичні основи сільського розвитку на базі громад: капіталізація активів / О. М. Бородіна, С. В. Кирилюк, О. В. Риковська // Економіка АПК. — 2011. — № 5. — С. 153–180.
2. Збарський В. К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В. К. Збарський // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 129–135.
3. Павлов О.І. Регіональні особливості розвитку сільських територій України / О.І. Павлов // Регіональна економіка. — 2013. — № 4. — С. 16–23.
4. Про органи самоорганізації населення: Закон України №2625-III від 11 липня 2001року // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 48. – Ст.254. – Ст. 2-7.
5. Остапенко О. Г. Функції органів самоврядування населення: поняття та загальна характеристика // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apdu
6. Бородіна О.М., Прокопа І.В., Юрчишин В.В. та ін. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір ; [за ред. д.-ра екон. наук, проф., чл. кор. НАН України О.М. Бородіної]. – К. : Ін.-т екон. та прогноз. НАН України, 2012. – С. 191.

Самойленко Т.Г. Органы самоорганизации населения в сельской местности как действенный инструмент местного развития.

Аннотация: Процесс самоорганизации населения на Украине определяется как новое направление развития территориальных общин которое осуществляется с привлечением новейших технологий, методик и зарубежного опыта, содействуя повышению уровня социально-экономического развития региона и предоставление населению базовых социальных услуг.

Ключевые слова: самоорганизация населения, социально-экономическое развитие, территориальные общины, взаимодействие населения, сельские территории.

Samoilenko T.G. Population self-government units in rural areas as the local development instrument

Summary: The self-organization process of the population in Ukraine is defined as a new direction of the territorial communities development, which involves attraction of the latest technologies, techniques and foreign experience.

Key words: self-organization of the population, social and economic development, territorial communities, interaction of the population, rural areas.